

СРОДНИЧКА КЛАУЗУЛА У ОСИГУРАЊУ ОД ОДГОВОРНОСТИ

Persona coniuncta aequiparatur interesse proprio.
(Сродство се изједначаје са властитим интересом)¹

УВОД

Осигурање од одговорности представља оригиналну правну грану осигурања у којој се испреплићу различити правни односи између осигуратеља који на основу уплаћених или удружених премија преузима обавезу, да накнади штету и у одређеним случајевима организира правну заштиту осигураника пред последицама његове одговорности према трећој особи која има на основу закона директно право потраживања накнаду штете од осигуратеља коју је проузроковао његов осигураник.²) Осигурање од одговорности је осигурање имовине осигураника како би се спријечила употреба имовине осигураника за накнаду проузроковане штете трећој особи. Због различитих правних односа који се појављују у осигурању од одговорности ова грана осигурања изазива интерес теорије и праксе а посебно и законодавства које у правилу ову грану уређује посебним правним прописима. Осигурање од одговорности као једно од најмлађих осигурања развило се до неслућених размјера с обзиром да се појављује у свим порам друштвеног живота гдје се појављују и питања одговорности за накнаду штете.³) Како је, у ствари, одговорност за накнаду штете предмет овог осигурања, ту се осигурање и одговорност за накнаду штете успоређо развијају и различитим међусобним утјецајима траже заједничке путеве прилагођава-

¹) Сентенца се приписује Francisku Baconu, енглеском филозофу (1561—1626) који се бавио могућностима сазнања истине путем закључивања које мора базирати на утврђивању конкретних чињеница и података. (Д. Стојчевић — А. Ромац; *Dicta et regulae iuris*, Београд, стр. 277. и 419).

²) Види детаљније монографије, Ш. Ивањко, *Zavarovanje pred odgovornostjo*, DDU, Univerzum, Ljubljana, 1981.

³) Војислав Сокал, *Осигурање од одговорности у свету*, код нас и наши актуални задаци, Београд, 1981, стр. 36—37.

ња сувереним потребама друштва повезујући се у јединствен систем решавања отворених питања накнаде штете. У појединим сегментима друштвеног живота одговорност за накнаду штете и осигурања од одговорности, у ствари, више и мање, у очима људи стварају јединствен систем заштите пред проузроковањем штете. Тако се у области штета које настају употребом моторних возила у очима учесника битно не разликују правни односи у области одговорности за штету и осигурања те одговорности, јер се у практичном остваривању заштите пред штетним последицама у саобраћају питање одговорности и питање осигурања уједињују у јединствен поступак који се у бити састоји у праву оштећеног да тражи накнаду штете од осигуратеља. Данашњи систем одговорности за накнаду штете у свим својим различитим облицима за које је значајно да је одговорност за накнаду штете повећана и у правилу неограничена, могуће је реализирати само уз развијен систем осигурања за којег је специфична дисперзија последица штетних догађаја на велики број особа које сносе ту штету иако за штету одговара само појединац. У цијелини узевши садашњи систем одговорности за штету настао је у друкчијим друштвено-економским односима који су омогућавали, барем потенцијално неограничену могућност стицања имовине уз истовремену обавезу накнадити штету у цјелокупном износу; он не одговара данашњем друштвено-економском уређењу које проширује могућност проузроковања неограничених штета уз истовремено релативно ограничену могућност стицања материјалних добара. Осигурање од одговорности на садашњем ступњу развоја омогућује да систем одговорности какав је заснован у сувереним правним системима може да функционира успркос промењеним друштвено-економским односима. Осигурање од одговорности омогућује да се одговорност за накнаду штете подруштљава путем законитости које су основа осигурања: узајамност и правило великог броја у дисперзији разлика, односно штета.

Као што је систем одговорности за накнаду штете последњих деценија доживио извјесне измјене због измјењених увјета живота и привређивања, то и осигурање од одговорности покушава слиједити потребама друштва и човјека као појединца у области одговорности за штету тражећи нове видике надокнађивања штете односно заштите пред последицама штете. Уз позитивна настојања која уочавамо у области осигурања од одговорности, која иду за прилагођавањем ове групе осигурања сувереним потребама осигураника, осјећа се још увјек утјецај одређених института који су остали као последица одређених назирања првих пионира у области осигурања од одговорности и ондашњих друштвено-економских односа. Један од таквих остатака у тој области осигурања је свакако правило на основу којег се из осигурања од одговорности искључују захтјеви одређених особа које су везане сродничким везама са осигураником. Реч је о такозваној „сродничкој клаузули” коју још увијек налазимо у законским прописима из области осигурања од одговорности у

појединим правним системима, а понајвише у увјетима осигурања. Према тој сродничкој клаузули искључују се из права на накнаду особе блиске штетнику — осигуранику с обзиром да им различити прописи не признају статус треће особе односно статус оштећеника који има право на накнаду штете од осигуратеља. Сродничку клаузулу сусрећемо у различитим варијантама и у неким другим гранама осигурања иако у последње вријеме она полако изчезава односно се ограничава на поједине облике осигурања. У области осигурања од одговорности упркос многобројним критикама сродничка клаузула остаје. Више од десетак година води се дискусија је ли је постојање сродничке клаузуле основно или не, односно је ли уношење сродничке клаузуле у ствари не значи одређену дискриминацију међу појединим категоријама оштећеника. Интересантно је да ни у законодавству ни у судској пракси нема јединственог става о правно-економској, правно-политичкој и правно-социјалној функцији ове клаузуле. Како се отворена питања у вези са сродничком клаузулом највише појављују у области обавезног осигурања за штете од моторних возила, то ћемо покушати детаљније обрадити нека питања у вези са примјеном сродничке клаузуле у тој области осигурања.

А. СРОДНИЧКА КЛАУЗУЛА У ПРАВНИМ ПРОПИСИМА

У области правних прописа који се односе на обавезно осигурање у саобраћају, сродничку клаузулу сусрећемо у Европској конвенцији о обавезном осигурању од грађанске одговорности искоришћења моторног возила која у додатним одредбама омогућава потписницима конвенције, да могу искључити из права на накнаду штете возача возила и уговарача осигурања као и све оне особе чија је грађанска одговорност покривена полисом а посебно брачног друга ових особа као и чланове породице наведених особа које живе под истим кровом са тим особама или их оне уздржавају или који су се превозили у возилу у моменту штете (тач. 1, чл. 4)⁴⁾ Ову клаузулу сусрећемо и у неким страним прописима.⁵⁾ Наше законодавство у области оба-

⁴⁾ Европска конвенција о обавезном осигурању од грађанске одговорности коришћења моторног возила донесена је 20. априла 1959. у Страсбургу у оквиру настојања, да се развије т.и. међународни систем зелене карте на основу препоруке НОП, усвојене 25. јануара 1949. од Комитета за саобраћај на путевима. Види текст Конвенције и препоруке у Осигурање и привреда, бр. 5/71 у преводу др Николе Николића.

⁵⁾ О различитим начинима рјешавања питања укључивања односно искључивања сродника у свијету из обавезног осигурања моторних возила у саобраћају види детаљније Ивица Јанковец, Обавезно осигурање од штета за штете моторних возила, Савремена администрација, Београд, 1977, страна 39, и Предраг Шулејић, Страна судска пракса осигурања у материји обавезног осигурања ималаца моторних возила од грађанске одговорности, Осигурање и привреда, 1973, бр. 1—2, стр. 49, и Димитрије Кузманчев, Обавезно осигурање корисника односно соп-

везног осигурања од одговорности у саобраћају није дефинирало појам треће особе, па стога није ни било потребе, да се путем законског прописа искључују блиски сродници одговорних особа из права на накнаду из осигурања. Законом о обавезном осигурању имовине и особа (Сл. л. СФРЈ бр. 15/65) било је утврђено да се обавезним осигурањем корисника одн. власника моторних возила обухваћа cjелокупна штета коју је дужан штетеник надокнадити по прописима односно правним правилима о одговорности а која произилази из употребе моторног возила (чл. 26). Каснијим Законом о измјенама и допунама Закона о обавезном осигурању имовине и особа (Сл. 1. СФРЈ бр. 7/67) ова одредба је преузета у Закон о обавезном осигурању у саобраћају (чл. 17), Основни закон о осигурању у осигуравајућим организацијама (Сл. 1. СФРЈ бр. 7/67, 17/67, 50/68 и 20/69) није садржавао никаквих одредаба о трећим особама из осигурања од одговорности. Међутим како је споменути закон утврдио у чл. 65. да се права и обавезе из уговора о осигурању одређују у полиси осигурања и правилима односно увјетима осигурања, то су користећи ово законско овлаштење осигуратељи у правилима осигурања из области осигурања од одговорности, а посебно у области обавезног осигурања власника односно корисника моторног возила уносили клаузуле, којом су се блиски сродници одговорних особа искључивали из права на накнаду. Додуше, током 1969. године Одбор за друштвени план и финансије Савезног извршног вијећа именован је посебну комисију, која је требала да предложи измјене Закона о обавезном осигурању у саобраћају у вези са одређивањем појма трећих особа с обзиром да недостају одговарајуће одредбе у закону, о томе које се особе могу сматрати трећим особама у смислу обавезног осигурања причињавало знатне потешкоће. Споменута комисија је предложила следећи текст: „Трећим особама у смислу овог закона сматрају се све особе осим уговарача осигурања, корисника односно власника, држаоца и возача моторног возила, њихових родитеља, брачног друга, дјецe, браће и сестара и особа која су по закону дужна издржавати као и особе запослене на превозном средству.” Овај став комисије није био прихваћен с обзиром да није дошло до ревизије закона до доношења Закона о основама система осигурања имовине и особа (Сл. л. СФРЈ бр. 24/76) којим је престао да важи споменути Закон о обавезном осигурању у саобраћају. Закон о основама система осигурања имовине и особа у чл. 51 до 59, који се односи на осигурање корисника односно власника моторних возила од одговорности за штете причињене трећим особама (чл. 51—59) не садрже одредбе о томе тко се сматра трећом особом.

ственика моторног возила од одговорности причињене трећим лицима, Осигурање и привреда, бр. 5/1972, стр. 20. О ограничењима осигурања одговорности за штету с обзиром на оштећенике види детаљније; Стојан Џигој, *Avtomobilist*, Ljubljana, 1982, стр. 367—369.

Како могу на основу споменутог Закона републике и покрајине донијети своје прописе у области осигурања, то су до сада све републике и покрајине осим СР Словеније донијеле своје законе, којима се уређују нека питања у области осигурања. Користећи овлаштења из Устава и споменутог савезног Закона, републике су у својим прописима утврдиле тко се не сматра трећом особом у осигурању моторних возила од одговорности и које као такве немају право на накнаду штете. Тако се у Закону о осигурању имовине и лица БиХ (Сл. л. СР БиХ бр. 21/77) не сматрају трећим особама и немају право на накнаду штете особе чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем од одговорности (корисник, власник, сувласник, држалац и овлаштени возач) и неовлаштени возач моторног возила као и брачни друг особе чија је одговорност покривена обавезним осигурањем ако у вријеме настанка неповољног догађаја којим је проузроковао штету између њих постоји заједница живота. Исто тако не сматрају се трећим особама дјеца (брачна, ванбрачна, усвојена, пасторчад), родитељи, браћа и сестре и други сродници (по крвном сродству или тазбини) особе чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем. Када је реч о другим сродницима према овом Закону искључени су сви сродници до трећег степена ако у вријеме настанка неповољног догађаја, који је проузроковао штету, живе у заједничком домаћинству са особом чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем или ако их ова особа уздржава. (чл. 45). Потпуно једнаку одредбу садржи и члан 53. Закона о систему осигурања имовине и лица СР Црне Горе (Сл. л. СР Црне Горе бр. 37/77. и 6/78).

Закон о осигурању имовине и особа СР Хрватске (Народне новине бр. 53/77) садржи једнаку одредбу као и већ споменути пропис у БиХ и Црној Гори осим да се код сродника (дјеце, родитеља, усвојитеља, браћа и сестара) не тражи живот у заједничком домаћинству, већ је довољно, да се ови сродници не сматрају трећим особама, ако их особа која је од одговорности за штету осигурана обавезним осигурањем, уздржава или ако их је по закону дужна уздржавати чл. 21.

У Закону за осигуравање имовине и лица СР Македоније (Сл. вестник бр. 36/77) налазимо исто рјешење тиме да сродници живе у заједничком домаћинству да би се искључили из круга трећих особа (чл. 40). У Закону о систему осигурања имовине и лица СР Србије (Сл. л. СР Србије бр. 21/77) сусрећемо дјеломично друкчије рјешење. Према одредби чл. 47. не сматрају се трећим особама и немају на право накнаде штете на основу осигурања од одговорности особе, које су овлаштене или без овлаштења корисника односно власника моторног возила управљале тим моторним возилом, њихов брачни друг и дјеца, родитељи, браћа, сестре и други сродници особа које су у тренутку штетног догађаја управљале моторним возилом до трећег ступња средства у правој линији, ако у вријеме настанка штетног догађаја живе у заједничком домаћинству с том особом *и ако*

их та особа уздржава. Према споменутој одредби Закона СР Србије код брачног друга није потребно да постоји заједница живота већ је довољно да постоји брачна веза и не искључује се као у другим републичким прописима из круга трећих особа власник односно корисник моторног возила већ само возач. Једнако рјешење сусрећемо и у Закону о систему осигурања имовине и лица САП Косово (Сл. л. САП Косово бр. 25/77) гдје се за брачног друга не тражи заједница живота. (чл. 46). Међутим, код осталих сродника трећним особама се не сматрају особе које живе у заједничком домаћинству са особом чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем и ако их та особа уздржава. Овдје се тражи испуњење кумулативно двају увјета, док у осталим републичким прописима у правилу не тражи се уздржавање и живот у заједничком домаћинству. Закон о осигурању имовине и лица САП Војводине (Сл. л. САП Војводине бр. 24/77) трећим лицима се не сматрају брачни друг ако између особе чија је одговорност покривена обавезним осигурањем и брачног друга постоји заједница живота и дјеца односно остали сродници до трећег степена сродства ако живе с њим у заједничком домаћинству или ако их та особа уздржава. (чл. 22). Према овом ставу такође не тражи се живот у заједничком домаћинству и уздржавања, већ је довољно ако је испуњен увјет живота заједничког домаћинства или ако их осигурана особа уздржава. Ирелевантно је да ли је особа чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем, дужна по закону таквог сродника уздржавати.

Као што смо већ споменули, у СР Словенији не постоји републички закон у области осигурања. Један од разлога зашто овај закон није досада доношен, је управо дискусија о проблемима сродничке клаузуле у обавезном осигурању у саобраћају.

Већ овакав једноставни преглед одредаба републичких и покрајинских прописа које се односе на питање сродничке клаузуле указује на нејединственост законодавних рјешења, што није само последица различите редакције текста с обзиром да је реч о суштинским разликама; (постојање односно непостојање животне заједнице са брачним другом и заједничко домаћинство са осталим блиским сродницима). Посебно треба упозорити на разлике које поједина републичка и покрајинска законодавства предвиђају у погледу уздржавања с обзиром да у неким законима је довољно за искључење из круга трећих особа да постоји законска обавеза одговорне особе да их уздржава док у неким прописима постоји алтернативно рјешење: фактичко уздржавање односно законска дужност уздржавања.

Овдје ћемо само напоменути да Закон о обавезним односима не садржи никаквих одредаба о искључењу блиских сродника из осигурања.

Б. ИСКЉУЧЕЊЕ ОШТЕТНИХ ЗАХТЈЕВА БЛИСКИХ СРОДНИКА ПРЕМА УВЈЕТИМА ОСИГУРАЊА

Самоуправни споразум о конституирању удружења осигуравајућих организација Југославије од 19. 5. 1977. год., а посебно Самоуправним споразумом о понашању и обављању полова осигурања и реосигурања, изради и примјени услова осигурања и тарифа премија од 25. јуна 1980. године, заједнице осигурања, чланице споменутог удружења, договорили су се да ће донијети јединствене увјете за осигурање одговорности власника одн. корисника моторних возила за штете причињене трећим особама с обзиром да се код ове врсте осигурања ради о уједначеној и равномјерној распрострањености и развијености тог осигурања на цјелокупном подручју СФРЈ. Успркос споменутом споразуму заједнице осигурања данас не послују на основу јединствених увјета за обавезно осигурање од одговорности у саобраћају. Простор нам не допушта да би анализирали све одредбе увјета наших заједница осигурања које се односе на питања сродничке клаузуле. Овдје ћемо узети у анализу Услове за осигурање корисника односно сопственика моторних возила од одговорности за штете причињене трећим лицима Заједнице осигурања Дунав од 23. 12. 1981. године који се примјењују од 1. јануара 1982. године и увјете за осигурање аутомобилске одговорности (АО-80) Заједнице осигурања Триглав из Љубљане⁶⁾. Сродничка клаузула постоји у обојим увјетима, међутим постоје разлике у садржају и начину одређивања особа која се искључују из круга трећих особа, а тиме и из осигурања⁷⁾. Тако према увјетима заједнице осигурања Триглав из осигуравајућег покрића искључени су одштетни захтјеви „лица која се не сматрају „трећим лицима“ сходно прописима о одговорности за проузроковану штету, осим ако је друксичје договорено;” (т. 2, чл. 3). Оваква клаузула је врло спорна с обзиром да не одређује

⁶⁾ Ако успоређујемо само увјете Заједнице осигурања Триглав АО 80 и услове за осигурање корисника односно сопственика моторних возила од одговорности за штете проузроковане трећим лицима Заједнице осигурања имовине и лица Дунав из Београда можемо утврдити, да су увјети заједнице осигурања Триглав много обимнији с обзиром, да садрже 20 чланова, а увјети заједнице осигурања Дунав само 15. чланова. У тексту постоји низ различитости иако не би могли рећи, да се ради о битно различитим правилима и обавезама из уговора о осигурању.

⁷⁾ Питање спорности судске клаузуле покретало се и на више стручних саветовања у кругу самоуправних органа удружења осигуравајућих организација Југославије, иако без нарочитог успјеха. Види расправу Шиме Ивањко, Истраживачки научни рад у развоју дјелатности осигурања, Осигурање и привреда, бр. 6 — 7/79, стр. 54, Осигурање аутомобилске одговорности, Осигурање и привреда, бр. 3—4/71, стр. 70.

Види и расправу Boris Strohsack, *Odškodninska odgovornost in varovanje v motornem prometu*, Zbornik rasprava, Samoupravna organiziranost zavarovalstva in pravna ureditev zavarovalne pogodbe, у издању Више правне школе Универзитета у Марибору и Centra za samoupravno normativno djelatnost Ljubljana, 1979, стр. 286—287.

круг лица која се не сматрају трећим особама, већ се позива на прописе о одговорности за проузроковану штету, што у ствари значи Закон о обвезним односима. Како тај закон не садржи никаквих прописа о трећим особама у области одговорности за проузроковану штету, то је клаузула у споменутим условима неодређена. Није могуће на основу ове клаузуле, срочене тако како је у споменутим увјетима, извући закључак да се брачни друг и дјеца односно блиски сродници искључују из осигуравајућег покрића. Можда је овдје направљена редакцијска грешка па умјесто ријечи „сходно прописима о одговорности за проузроковану штету” треба да стоји „сходно позитивним прописима о осигурању” код чега се мисли на републичке прописе а посебно републички Закон о систему осигурања имовине и особа СР Србије. Међутим, и овако срочена клаузула постаје врло спорна када се ради о закључењу уговора на основу споменutih усјета у СР Словенији гдје нема позитивних прописа о трећој особи, а још мање се искључује из осигурања брачни друг и блиски сродник с обзиром да у СРС републички закон не постоји. С тим у вези треба споменути и одредбу тач. 1, чл. 13. споменutih услова гдје се дозвољава проширење осигуравајућег покрића за одштетне захтјеве особа које се не сматрају трећим особама „у смислу позитивних прописа”, и овдје остаје отворено питање на које позитивне прописе позивају услови у СР Словенији када тих прописа нема у тој републици.

У Увјетима заједнице осигурања Триглав (АО-80) постоји сродничка клаузула у тч. 3, чл. 2 која искључује из осигурања одштетне захтјеве брачног друга и особа које је уздржавао власник моторног возила односно друга особа, која има право располагања одн. право употребе возила у тренутку настанка штетног догађаја. Овдје се чак не одређује ни ступањ сродства између власника односно корисника моторног возила и особе чији одшетни захтјев се искључује из осигуравајућег покрића. Према споменутој одредби довољно је да власник односно корисник моторног возила уздржава оштећеника да би тај изгубио право на накнаду⁸⁾.

В. КОЛЕБАЊЕ СУДСКЕ ПРАКСЕ У ПОГЛЕДУ СРОДНИЧКЕ КЛАУЗУЛЕ

Питања тко се сматра трећом особом у области обавезног осигурања у саобраћају била су предмет многих судских спорова па отуд можемо наћи у судској пракси низ различитих одлука. Судска пракса у почетку примјењивања закона о обавезном осигурању у саобраћају није заузимала јединствене ставови:

⁸⁾ Сродствена клаузула је тзв. негативна клаузула о искључењу с обзиром, да је посебним договором није било могуће искључити из осигурања. Тек у последње вријеме код појединих организација осигурања покушало се додатним осигурањем нудити осигуравајуће покриће блиским сродницима, који су сродственом клаузулом искључени из осигурања.

ве у погледу тко се сматра трећом особом односно тко нема право на накнаду из обавезног осигурања. С обзиром на колебаљивост судске праксе било је питање сродничке клаузуле покретно на Савјетовању судија грађанског одјељења Врховног суда Југославије и судаца — представника грађанских одељења републичких и покрајинских врховних судова које је одржано 15. и 16. априла 1971. године у Врховном суду Југославије⁹). Према правном ставу заузетом на споменутом савјетовању, трећим особама не сматрају се брачни друг особе која је одговорна за штету покривену обавезним осигурањем од одговорности и брачни друг неовлаштеног возача, ако је између њих постојала заједница живота. Дјеца, родитељи, браћа и сестре и сродници до трећег ступња, особе чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем односно неовлаштеног возача ако су ове особе у вријеме настанка штетног догађаја живјеле у заједничком домаћинству, или ако их особа одговорна за штету уздржава, или их је по закону дужна уздржавати. Након споменутог савјетовања и заузетог става још увијек се појављују одређене судске одлуке које су у супротности са споменутиим ставом. Тако је потребно овдје споменути пресуду Врховног суда Србије, Гж 3569/72 од 27. просинца 1972. године по којој је изричито заузет став да се малолетно дјете, (путник у возилу свог оца) сматра трећом особом и због тога има право на накнаде штете (коју је претрпио у вожњи аутомобила свог родитеља) иако је за проузроковану штету дјеломично крив његов родитељ¹⁰). Под утјецајем споменутог правног става после 1971. године судска пракса је у правилу заузимала ставове којим се искључује брачни друг из категорије трећих особа уколико с њим живи у заједници живота¹¹)

У погледу блиских сродника осигураника треба споменути и правно мишљење Грађанског одељења Врховног суда Хрватске од 12. 12. 1970. године према којем су искључене из круга трећих особа све особе са којима осигураник живи у заједничком домаћинству и које уздржава односно које је по закону био дужан уздржавати у вријеме настанка штете¹²).

⁹) Види Зборник судске праксе бр. 2—3/71, стр. 121. Узрок за покретање овог питања на савјетовању у Врховном суду Југославије била је пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 164/69. од 12. ожујка 1970. објављена у Збирци судских одлука, књига 16, свеска 1, 1971, бр. 37. „Закон о обавезном осигурању не искључује из осигурања од одговорности сроднике возача моторног возила, чијим је дјеловањем дошло до штете, нити њих издваја из категорије трећих лица, која по наведеним прописима остварују своја права на накнаду штете“.

¹⁰) Билтен ВС Србије, 1976 — 2/13.

¹¹) Види пресуду Врховног суда Србије Гж 1513/76 од 16. 6. 1977, објављено у Информатору, бр. 2/1993 з дне 13. 8. 1978. Сличан став заузет је и у пресудама Врховног суда Србије Гж 1513/75 и Врховног суда БиХ Гж 282/75 од 7. 4. 1976, објављене у Билтену судске праксе Врховног суда БиХ бр. 32, стр. 13.

¹²) Види Преглед судске праксе врховног суда Хрватске 1970/II, тч. 34.

Судска пракса је такође заузела став да је за утврђивање статуса брачног друга одлучујуће стање у тренутку настанка штетног догађаја, а не стање у тренутку подношења одштетног захтјева. Тако нпр. нема утјецаја на право брачног друга да тражи накнаду штете ако је са осигураником касније закључен брак¹³). У судској пракси имамо и неколико врло интересантних судских одлука у вези са утјецајем сродничке клаузуле на потраживање накнаде штете брачног друга осигураника уколико је осигураник био само дјеломично крив за настанак штетног догађаја. У том смислу је Врховни суд Хрватске одлучио да има право на накнаду штете брачни друг возача моторног возила који се сударио са другим моторним возилом и био дјеломично одговоран за настанак штете¹⁴). Ако је у судару двају моторних возила озлијеђен брачни друг возача који је крив за судар, онда озлијеђени брачни друг нема права на накнаду штете од власника, другог возила које је судјеловало у судару¹⁵). Положај оштећеног брачног друга у погледу права на накнаду штете изједначаје се са положајем брачног друга који је управљао возилом. У погледу осталих блиских сродника који се искључују из осигурања став судске праксе био је прилично јасан¹⁶). Што се тиче особе која је у тренутку настанка штетног догађаја живјела у ванбрачној заједници са возачем — осигураником, судска пракса није се колебала у погледу укључивања ове особе у круг трећих особа које имају право на накнаду штете¹⁷).

Тражећи разлоге за споменути став судске праксе, која у складу са сродничком клаузулом у њвјетима осигурања искљу-

¹³) Види пресуду Врховног суда СР Словеније Гж. 465/73 з дне 7. 6. 1973, *Pogočilo sodne prakse Vrhovnog suda SR Slovenije 1973/II*, тч. 6. Исти став заузет је и у пресуди Врховног суда Хрватске Гж 2315/73 од 6. 6. 1974, *Преглед судске праксе Врховног суда Хрватске 1975/VI*, тч. 119, стр. 22.

¹⁴) Пресуда Врховног суда Хрватске Гж 4889/73 од 1. 11. 1973, *Преглед судске праксе Врховног суда Хрватске, 1974/5*, тч. 96. Сличан став заузео је и Врховни суд Србије Гж 4580/72, од 10. 7. 1973, *Зборник судске праксе, 1973/11 — 12*, тч. 1302, стр. 717.

¹⁵) Види пресуду Врховног суда Хрватске Гж 199/78 од 30. 1. 1978, *Преглед судске праксе Врховног суда Хрватске 1978*, бр. 13, стр. 29, тч. 96.

¹⁶) Родитељи особе, погинуле у саобраћајној несрећи, не могу захтјевати накнаду штете од осигуравајућих организација на темељу обавезног осигурања власника односно корисника од одговорности моторних возила, ако се погинула особа као брачни друг власника или возача моторног возила није сматрала трећом особом у смислу члана 15 — 23. Закона о обавезном осигурању јер родитељи погинуле особе не могу имати више права него би га имала погинула особа, *Окружни суд Бјеловар, Гж 1774/76*, од 26. 10. 1976, *Преглед судске праксе Хрватске, 1977 — 10/28*.

¹⁷) Трећом особом у смислу прописа о обавезном осигурању од одговорности у саобраћају сматра се и особа, која је у вријеме настанка штетног догађаја живјела у ванбрачној заједници са возачем аутомобила у вези са којим је био закључен уговор о осигурању, *Врховни суд Хрватске, Гж 3058/76* од 7. 6. 1977, *Преглед судске праксе ВСХ, Наша законитост (Прилог) 1977*, 12, 30.

чује блиске сроднике из права на накнаду, из обавезног осигурања у саобраћају, можемо уочити покушај судова, да траже одговор у чињеници да је штета проузрокована с моторним возилом, које се налази у заједничкој имовини брачних другова без обзира тко је регистриран као власник моторног возила¹⁸⁾. У образложењима у правилу суд полази од чињенице, да се моторно возило налази у фактичкој својини оба брачна друга с обзиром да је према прописима о браку у правилу предвиђено, да имовина, коју су брачни другови стекли током брачне заједнице, чини заједничку имовину. У судској пракси није било случајева да се суд упуштао у посебна разматрања да ли се моторно возило стварно налази у заједничкој имовини с обзиром да моторно возило може и бити у фактичкој власти само једног брачног друга (нпр. брачни друг је имао моторно возило у часу закључења брака).

Разлог за искључење осталих блиских сродника у правилу суд налази у постојању економске заједнице између штетника и оштећених особа те би накнађивањем штете блиском сроднику у ствари значило надокнадити штете самом штетнику. У неким пресудама као разлог за искључивање блиских сродника наводи се и могућност преваре гдје би се преко блиских сродника појављивали штетници као треће особе.

У најновије вријеме судска пракса поново упозорава на проблем сродничке клаузуле у увјетима осигурања. Тако је Виши суд у Цељу у пресуди П 873/81, која није објављена, поставио питање да ли је сродничка клаузула у увјетима осигурања у складу „са начелима нашег друштвеног уређења присилним прописима и моралом социјалистичког самоуправног друштва”. Суд је констатирао у споменутој пресуди да нема никаквих законских прописа (у СР Словенији како већ напоменусмо нема републичког прописа који би искључивао блиске сроднике из осигуравајућег покрића, као што то постоји у другим републикама и покрајинама) према којима би било могуће искључити брачног друга из права на накнаду штете. У образложењу ове пресуде наводи се да до сада судска пракса није посвећивала велику позорност тражењу стварних разлога за искључење блиских сродника из права на накнаду штете из осигурања, већ се поводила за ставовима виших судова и искључивала споменуће особе из круга трећих особа због ауторитета виших судова. У споменутом спору је Виши суд у Цељу укинуо првостепену пресуду и досудио да је заједница осигурања дужна надокнадити штету брачном другом возача који је проузроковао штету у којој је споменути брачни друг био озлијеђен. Овакав став суд је заузео из разлога што сродствену клаузулу не предвиђа закон и што не постоји ни један позитивни пропис који би искључивао од-

¹⁸⁾ О разлозима оваквих ставова види у Пресуди Врховног суда Србије Гж, 1887/69 од 24. ожујка 1970, објављен у Осигурање и привреда бр. 7—8/1970, 49 и пресуди Врховног суда Србије, Гж 3271/72 од 4. октобра 1972, Привредно правни приручник, бр. 2/73, стр. 58.

штетни захтјев брачног друга према другом брачном другу. Према мишљењу суда то не могу учинити и увјети за осигурање. Суд у образложењу критицизира досадашњу судску праксу која је полазила из претпоставке да је брачни друг сувласник моторног возила иако је из праксе познато, да у појединим браковима искључиво употребљава моторно возило један од брачних другова с обзиром да други брачни друг нема ни возачке дозволе, а нема ни интереса да употребљава возило¹⁹⁾.

Г. СТАВОВИ ТЕОРИЈЕ И ПРАКСЕ У ПОГЛЕДУ СРОДНИЧКЕ КЛАУЗУЛЕ

У нашој стручној штампи има низ написа теоретског и практичног значаја о питањима сродничке клаузуле. У правилу теорија стоји на становишту да сродничка клаузула у области осигурања од одговорности, а посебно код обавезног осигурања нема свог оправдања²⁰⁾. У тражењу одговора и аргумената за свој став теорија упозорава на некритичну судску праксу која прихваћа праксу осигурања и осигуратеља, а истовремено критицизира судску праксу која искључује неке особе из круга трећих особа у смислу обавезног осигурања, иако то закон није регулирао²¹⁾. Поједини теоретичари упозоравају да заступници

¹⁹⁾ Пресуда Вишег суда у Цељу П 873/71, коју је донело вијеће под председништвом судца Тоне Меллике интересантна је због веома опширног образложења, у којем се много цитира досадашња судска пракса и литература из области питања у вези са овом клаузулом, која је објављена у нашој стручној штампи, Такве пресуде са оваквим образложењима требало би поздравити, јер се у њима види креативни напор судске праксе у тражењу бољих адекватних рјешења у појединим питањима.

²⁰⁾ У књизи *Odškodninska odgovornost avtomobilista in zavarovanje* Стојан Цигој пита, какви су разлози, због којих бисмо могли правилима осигурања или уговором ограничити право особе, која је с одговорном особом у ужој породичној вези. Зашто вриједи правна норма из правила осигурања и зашто суд допушта могућност истицања сродничке клаузуле према особи, која је брачни друг односно члан уже породице осигураника, Стојан Цигој, *Odškodninska odgovornost avtomobilista in zavarovanje*, Љубљана, 1969, стр. 307; Шиме Ивањко, *Zavarovanje pred odgovornostjo*, *ibidem*, стр. 196. Ивица Јанковец, *Обавезно осигурање за штете од моторних возила*, *ibidem*, стр. 38. Види и Стојан Цигој, *Automobilist*, Љубљана, 1982, стр. 424, гдје аутор упозорава на тенденцију неограничавања у погледу субјеката, који имају право до накнаде, позивајући се на иностране ауторе *Hippela*, *Tunsa* и друге.

²¹⁾ Ивица Јанковец у својој монографији *Обавезно осигурање за штету моторног возила*, Београд 1977. на страни 37 поставља питање: „Могло би се врло много дискутовати о томе, да ли је било могуће судском праксом, закон није то регулисао, искључити нека лица из круга трећих лица у смислу обавезног осигурања?"; види и расправу Владимира Јовановића, *Осигурана сума и накнада осигурања код обавезног осигурања у саобраћају*, *Правни живот*, бр. 11/74, страна 21—22; Бранко Јакаша, у књизи *Право осигурања*, *Информатор*, 1972, стр. 374 изричито напомиње, да сродствена клаузула нема темеља у нашем обавезном осигурању али јој се признаје пуноважност с обзиром, да се темељи на уговорној вези странака. Према његовом мишљењу овакав став темељи се на опће усвојеном стајалишту осигуратеља.

сродничке клаузуле нису пружили увјерљиве аргументе за искључење блиских сродника из осигуравајућег покрића²²⁾). Неки аутори сматрају да искључење брачног друга и других припадника обитељи осигураника који је проузроковао штету, нема темеља у нашем обавезном осигурању и да је потребно тим основама признати право на накнаду штете²³⁾.

У теорији се упозорава на нејединственост сродничке клаузуле као и на велику строгост сродничке клаузуле у опћим увјетима особито када се брачни друг искључује само због његовог статуса брачног друга а не и из других разлога, нпр. због заједничког живота²⁴⁾). Код тога се упозорава на одредбе прописа о наслеђивању према којима се положај брачног друга у наслеђству мијења с обзиром на постојање односно непостојање животне заједнице са оставиоцем²⁵⁾). Постављало се и питање уставности оваких одредаба у увјетима осигурања иако је уставни суд у пар наврата одбацио приједлог за покретање поступка за оцјену уставности увјета осигурања с обзиром да увјети осигурања не представљају опће акте. Теорија врло оштро критикује став судске праксе и став осигуратеља с обзиром да сродствена клаузула „доводи у питање задовољење друштвене функције обавезног осигурања” . . . „ствара се вјештачки без правно-теоретског оправдања посебан појам трећих лица у обавезном осигурању, различит од појма трећих лица инаће у имовинском праву”²⁶⁾). Истиче се да је са видика друштвеног аспекта искључење блиских сродника из осигуравајуће заштите не-

²²⁾ Љубиша Милошевић у свом реферату „Треће лице и његова права према заједници осигурања имовине и лица код обавезног осигурања од одговорности за штете од моторног возила” који је презентирао на Савјетовању у Новом Саду 1978. године, поставља питање да ли је овакво рјешење правилно. Он истиче да се искључење брачног друга и блиских сродника из осигуравајућег покрића може једино правдати „потребом да се искључе евентуалне злоупотребе у погледу наплате накнаде по основу обавезног осигурања од одговорности од стране тих лица. Међутим, овакво решење је у супротности са начелом осигурања од одговорности које треба да обухвати сва лица које трпе штету”, страна 6.

²³⁾ Неправедно искључење особа које се не сматрају трећим особама из заштите, а особито брачних другова и особа која су са осигураницима у заједничком домаћинству односно особа за које постоји законска обавеза уздржавања упозорила је и Марија Вучковић у свом чланку Осигурање грађанскоправне одговорности за штете настале од моторних возила трећим лицима, Осигурање и привреда бр. 3-4/72, стр. 55.

²⁴⁾ На нејединственост ставова према члановима породице у појединим грамама осигурања показује и следећи пример из каско осигурања. Ако је отац поконио аутомобил свом сину, плаћајући му и премије за каско осигурање, а на дворишту га оштеги својим аутомобилом, осигурање ће исплатити накнаду штете из каско осигурања без икаквих приговора али одклониће плаћање штете из осигурања од одговорности. Истовремено осигуратељ из каско осигурања неће имати регресног потраживања према оцу за штету, коју је он проузроковао на моторном возилу сина. У особном осигурању исто тако може бити таквих случајева.

²⁵⁾ Види одредбу тч. 3, става 2, члана 22. Закона о наслеђивању СР Словеније, Ур.л. SRS, št. 15/76 и 23/78.

²⁶⁾ Ивица Јанковец, Обавезно осигурање, *ibidem*, стр. 38.

хумано, особито када је реч о дјечи која остају услјед саобраћајне несреће доживотни инвалиди. Коначно у напорима теорије да се одступи од сродствене клаузуле у обавезном осигурању саобраћаја истиче се да је искључење брачног друга и блиских сродника осигураника из круга трећих особа супротно сучасним тенденцијама у области обавезног осигурања²⁷⁾.

Што се тиче праксе осигуратеља она је у правилу доследна поштивању и примјени сродничке клаузуле у свакодневној ликвидацији штета у саобраћају. У ужим стручним круговима стручних радника осигуратеља не помишља се о укидању сродничке клаузуле јер постоји увријежена мисао да је она битан саставни дио осигурања од одговорности а с тим у вези и обавезног осигурања од одговорности у саобраћају²⁸⁾. Осигуратељи се у пракси оглушују на потицаје размишљања, приједлога и аргумената теорије. Врши се и врло јак притисак на правосудске органе у колико ти покушавају мијењати свој став у погледу оправданости односно законитости ове клаузуле. У органи-

²⁷⁾ У свијету се све више шири осигурање No-fault систем у оквиру тзв. Плана основне заштите, којим се покушава првенствено организирати обештећење последица тјелесних повреда и губитака зараде судионицима у саобраћају. Накнада штете на стварима не подлијеже строгом прописима и третира се као приватна ствар осигураника. У том систему стицања права на одштету није увјетован доказивањем кривње за саобраћајну незгоду и без тога евентуална судговорност одн. подијељена кривда такође није релевантна. Штету не надокнађује осигуратељ осигураника већ осигуратељ жртве. Вриједи начело сватко осигурава себе и своју обитељ (тзв. First Party insurance), супутници, бициклисти и пјешаци на које се осигуравају по начелу осигурања трећих особа (тзв. Third Party insurance) или без доказивања кривде и одговорности. У овом систему постоји самопдржај и одређени и максимални износ тима да се у случају повреде више особа у једној незгоди, свакој исплаћује накнада до максималног износа. Овдје се ради о некој врсти осигурања од незгоде тима да се у то осигурање укључују и остали облици особне штете. Осигурање „No-fault“ се посебно шири у Сједињеним америчким државама те у Канади. Идеја овог система заокупља заинтересоване кругове и у неким земљама Европе. Прије неколико година је у нас редакција Осигурање и привреда у оквиру европске акције коју је покренуло Удружење међународне стручне штампе (R.i.a) спровело анкету међу читаоцима, међутим резултати те анкете касније нису објављени. Интересантно је да се у нашој пракси овом питању досада није посвећивало више пажње, а особито није овај систем систематско и стручно проучен иако би по мишљењу неких могао бити код нас реализиран.

²⁸⁾ Понекад у стручним круговима радника из осигурања чујемо примједбе да је потребно да сродствена клаузула остане јер ће иначе бити смањен интерес за осигурање од незгоде путника у моторним возилима (осигурање сједишта) јер је то осигурање у пракси једино и ефикасно за сроднике с обзиром да остали путници који нису сродници имају право на накнаду штете из обавезног осигурања. Нелогичност система видљива је и овдје с обзиром да се трећим особама — путницима у особним возилима — омогућује накнада штете из обавезног осигурања и право на исплату своте осигурања из осигурања од незгоде. Блиским сродницима остаје право само на исплату своте осигурања из незгоде. Можда би било потребно ово осигурање од незгоде у ствари ограничити само на блиске сроднике и на тај начин повећати своте осигурања односно смањити премије или пак повећати опсег разлика на остале облике особних штета.

ма управљања Удружења осигуравајућих организација Југославије као и у органима тог удружења нема велике жеље да се било што мијења. У колико и у пракси постоје изнимни случајеви ликвидирања таквих штета, то су више мање штете из култантности. Међутим, на притисак осигураника осигуратељи су до сада покушавали одговорити потреби да се блиски сродници укључе у осигуравајућу заштиту увођењем новог осигурања, нпр. код заједнице осигурања „Триглав” или допуштајући могућност да се посебним доплаћивањем премије искључи сродствена клаузула из осигурања као што је то примјер код заједнице осигурања „Дунав”, о чему ће детаљније бити ријечи касније²⁹⁾.

Д. НЕОСНОВАНOST СРОДНИЧКЕ КЛАУЗУЛЕ У ОБАВЕЗНОМ ОСИГУРАЊУ ОД ОДГОВОРНОСТИ У САОБРАЋАЈУ

Досадашња разматрања законских прописа, увјета, осигурања, судске праксе и неких теоретских размишљања указала су нејединствен став законодавства, теорије, судске праксе у погледу основаности искључења блиских сродника из осигуравајућег покрића у области обавезног осигурања од одговорности у саобраћају. Као што видјесмо у савезном законодавству није заузет никакав став у погледу укључења односно искључења споменутих особа из права на накнаду штете из обавезног осигурања. Теорија је у правилу против овакве клаузуле сматрајући је неоснованом. Судска пракса се колеба иако у правилу слиједи став осигуратеља сматрајући да је таква клаузула оправдана и тражи више мање аргумената за оправданост свог става. Поставља се основно питање да ли је могуће на данашњем ступњу развоја одговорности за штету и осигурања наћи доказе за основаност и оправданост овакве клаузуле у тој области осигурања. Како због ограничења простора није могуће анализирати све могуће аргументе за и против, то ћемо овдје покушати упозорити на неке аргументе којима се покушава доказати оправданост односно неоправданост сродствене клаузуле. У покушају да се групирају поједини аргументи за доказивање основаности ове клаузуле, могли би све покушаје сврстати у слиједеће групе аргумената:

²⁹⁾ У заједници осигурања Триглав је делегација из подручја Марибора у Скупштини заједнице Триглав тражила да се питање сродничке клаузуле у обавезном осигурању ријешити било њеним искључењем било додатним плаћањем премије за проширење осигуравајућег покрића за штете блиским сродницима. Споменута делегација гласала би против предлога увјета за осигурање власника одн. корисника моторних возила у колико се не искључи сродствена клаузула. Скупштина заједнице је донијела закључак да се прихвате предложени увјети али да се у року од 6 мјесеци предложи рјешење за осигурање блиских сродника, што је касније учињено увођењем новог додатног осигурања, АО+ плус којим је могуће осигурати особну штету возача и сродника у саобраћају.

1. одржавање обитељског мира;
2. морална схваћања и обичаји;
3. могућност колизије и
4. покриће властите штете.

1. Одржавање обитељског мира

У неким старим теоретским расправама особито у иноземству покушало се оправдати сродничку клаузулу потребом по одржавању мира у обитељи који би био нарушен уколико би постојала могућност тражења накнаде штете између блиских сродника у обитељи³⁰). Овај аргуменат је у теорији врло брзо напуштен с обзиром да се мијењао став према обитељи и због чињенице да управо немогућност потраживања накнаде штете између појединих чланова обитељи може да проузрокује конфликте особито ако штетник није у могућности да властитом имовином или радом надокнади штете другом члану обитељи. Јасно је, да аргуменат потребе очувања мира у обитељи нема никакве снаге као доказ за основаност сродничке клаузуле у осигурању.

2. Морална схваћања

Позивање на морал и обичаје који не дозвољавају потраживања накнаде штете међу члановима обитељи врло је спорно с обзиром да се у данашњим друштвено-економским односима између чланова обитељи мијењају морални ставови и обичаји у погледу накнаде штете међу члановима обитељи с обзиром да обитељ не представља основну економску јединицу друштва као што је то било у вријеме увођења ове клаузуле у ту област осигурања. Овдје треба посебно упозорити на породично законодавство које признаје сваком члану породице право на посебну имовину којом може брачни друг сам да располаже и на заједничку имовину којом располажу брачни другови споразумно. С друге стране, према моралним схваћањима данашњег друштва није неморално а није ни у супротности са обичајима да брачни другови изврше подјелу заједничке имовине тако да може сваки брачни друг самостално располагати својим дијелом имовине. Накнада штете између чланова породице није у супротности са моралним схваћањима особито ако је реч о сродницима изван круга брачних другова. Уосталом, ако би потраживање накнаде штете било у супротности са моралним схваћањима друштва, онда сродничка клаузула не би била ни потребна. У овој области може бити од моралног значаја једино потраживање висине накнаде штете јер се у пракси штете малог обима не потражују између чланова породице.³¹⁾

³⁰⁾ Atilla Fenyves, Angehörigenklausel im Interessenwiderstreit, Die Verchicherung Rundschau, Већ, 1976. шт. 11—12, стр. 370.

³¹⁾ Види детаљније Atilla Fenyves, ibidem, стр. 367.

3. Могућност злоупотребе

Један од најчешће навођених аргумената у прилог основаности сродничке клаузуле у тој области осигурања је свакако могућност злоупотребе обавезног осигурања јер осигуратељ не може због уских сродничких веза између осигураника и оштећеника утврдити постојање разних пријевара и шпекулација. Тако би било могуће да се фингирају саобраћајне несреће и гражи накнада штете за штетни догађај који је настао изван саобраћаја³²). Област осигурања преузела је скепсу о искрености и поштености чланова обитељи која постоји у другим подручјима права, нпр. у поступку пред судом, социјалном осигурању и друго. Међутим, овдје треба ипак поставити реално питање је ли стварно постоји тако велика опасност од пријевара и шпекулација уз данашњи ступањ могућности утврђивања узрока штете, особито када је реч о особној штети. Према нашем мишљењу овдје је ипак реч више о једној претпоставци која је уврешена и која није потврђена стварним чињеницама. Уз то је потребно поставити питање, зашто осигуратељи управо у овој власти показују више неповерења према члановима породица него у другим областима осигурања, као нпр. у каско осигурању гдје чланови породице могу да уживају заштиту једнаку у заштити осигураника ако проузрокују штету. Из анализе републичких и покрајинских законских прописа и увјета осигурања установили смо, да се ступањ повјерења повећава односно смањује код појединих републичких закона и увјета осигурања. Ако је потребно у СР Србији или Хрватској да постоји између осигураника и оштећеника заједница живота односно уздржавања, зашто то није потребно у Словенији гдје се према увјетима осигурања заједница живота не тражи као увјет за искључење брачног друга односно особа које ималац возила уздржава. Већ сама чињеница различитих увјета које осигуратељи односно законодавац поставља за искључење тих особа из круга трећих особа указује на непринципијелност и нејединственост ставова у погледу могућности пријевара односно шпекулација у тој области.

Ако осигуратељи уструају да постоји стварна могућност пријевара, зашто онда у случајевима када је јасно доказано да пријеваре нема и да не постоји, нпр. тешко тјелесно озлијеђење дјетета не дозвољавају могућност накнаде штете. Зашто осигуратељи не понуде могућност накнаде штете у јасним случаје-

³²) Ако осигуратељи имају тако велико неповерење у сроднике осигураника, који би наводно могли да траже накнаду штете која није учињена у саобраћају, зашто дозвољавају ти исти осигуратељи могућност покрића односно исплате своте осигурања ако је штета проузрокована од сродника. Вриједност тјелесног интегритета је данас тако велика, да је тешко замислити могућност да ће неко сам себе озлиједити у циљу добивања накнаде од осигуратеља. Таква могућност је постојала у вријеме када човјеку тјелесна интегритета није представљала такву вриједност као што је данас представља.

вима односно увјетује постојање сродничке клаузуле нужношћу доказивања штетног догађаја и свих околности које су увјетовале настанак штете. Таквих случајева у њемачком осигурању било је већ прије другог свјетског рата³³). Опћенито је познато да постоји у осигурању низ покушаја пријеваре и шпекулације и да одређени постотак пријава штета представља покушај пријеваре који се каткада и остварује. Таква могућност постоји и у области осигурања одговорности али није основано да се због саме могућности искључује одређени круг особа који имају право на накнаду штете.

4. Накнада властите штете

Покушај оправдања сродничке клаузуле путем доказивања да се ради о накнади властите штете има свој почетак у једној ревизији увјета за каско осигурање у Њемачкој 1940. године гдје су осигуратељи морали у круг осигураника убројити све особе обитељи које власник моторног возила уздржава. Овај критериј касније је преузет у осигурање одговорности и отуда почињу неки теоретичари и судска пракса да у чињеници јединства имовине између осигураника и блиских сродника особито брачног друга тражи аргуменат за искључење тих особа из права на накнаду штете. Интересантно је, да чињеница уздржавања није позната у старој литератури из подручја осигурања у земљама Њемачке, Италије, Швајцарске и Француске. Овдје треба напоменути да кријтериј уздржавања настаје у друкчим друштвено-економским односима почетком четрдесетих година овог стољећа и да су га осигуратељи преузели из области каско осигурања гдје је био уведен у циљу проширења осигуравајућег покрића а не сужавања осигуравајућег покрића као што је то учињено у области осигурања од одговорности³⁴). С правног видика овдје остаје отворено питање увјетовања имовинског правног критерија за накнаду особне штете. Ово питање долази до израза код тјелесног оштећења дјетета. Дјете нема право на накнаду штете због инвалидности и тјелесног озлијеђења ако је уздржавано од свог оца власника моторног возила. Нелогично је, да нека особа само због чињенице да ју штетник

³³) О проблематици сродничке клаузуле у осигурању од одговорности у Њемачкој види детаљније Werner Wussow, *Kommentar Allgemeine Versicherungsbedingungen für Haftpflichtversicherung*, Frankfurt, 1973, стр. 462. и даље.

³⁴) Говорећи о сродничким клаузулама у области осигурања морамо разликовати двије врсте тих клаузула. У неким гранама осигурања сродничка клаузула значи искључење односно укључење у осигурање одређених сродника без обзира да ли сродници са осигураником живе у заједничком домаћинству односно да их осигураник уздржава и друге врсте сродничких клаузула код којих је битно да се одређени круг блиских сродника укључује односно искључује из осигурања само око постоји или не постоји заједничко домаћинство између осигураника и сродника односно у заједничко домаћинство у појединим гранама осигурања тражи се и фактичко уздржавање или барем дужност уздржавања.

издржава (материјално-правни захтјев) губи захтјев за накнаду особне штете. Према рјешењу тч. 3, члана 2. увјета за осигурање аутомобилске одговорности заједнице осигурања „Триглав” произлази да је из круга трећих особа искључена и особа, коју власник односно корисник моторног возила издржава на основу уговора о уздржавању (уговор о досмртном уздржавању) јер из текста увјета искључују се барем граматичким тумачењем све особе, које ималац возила у тренутку настанка осигураног случаја уздржава. Овакав став и рјешење врло тешко издрже критику. Позивање осигуратеља на критериј уздржавања, у ствари, даје осигуратељу *biancu* дозволу да искључе из осигурања велик круг особа које користе право на уздржавање на основу закона или уговора. Не постоји, у ствари, никаква веза између права на уздржавање и права на накнаду особне штете. Уздржавањем не може бити никада накнађена особна штета члану породице јер се ради о двије различите категорије имовинских користи. Наша судска пракса се врло радо позива на чињеницу да је брачни друг искључен из осигурања због сувласништва на возилу с обзиром да је возило у правилу заједничка имовина оба брачна друга. Овдје се испушта из вида да постоји могућност да брачни друг у цјелини препушта употребу возила једном брачном другу с обзиром да нема интереса за вожњу или нема могућности употребе моторног возила јер нема возачке дозволе. Моторно возило је често пута само формално-правно заједничка имовина. Ако овај моменат може да се дјеломично прихвати, онда се поставља питање који аргументи остају за искључење дјетета које није ималац заједничке имовине.

Из анализе споменутих аргумената је јасно, да није могуће наћи оправдања за основаност сродничке клаузуле у осигурању одговорности. Ни један од споменутих аргумената није прихватљив без резерве и стога је потребно поставити питање да ли није реч о клаузули која дискриминише одређени круг људи само због њиховог породичног статуса. Наши прописи о накнади штете нигдје не искључују могућност тражења накнаде штете од штетника због породичне повезаности са штетником. Тенденције савременог законодавства иду у смјеру осамостаљивања појединих чланова породице у сфери субјеката имовинских права. Брак и породица доживљавају процес деинституционализације у којој институција као јединствена економска и друштвена заједница губи на значају који је имала прије. Тако уз брак добивамо и породицу која није основана на брачној заједници али која је економско и садржајно једнака брачној заједници. Ради се о ванбрачној заједници мушкарца и жене али досада судска пракса и теорија није прихватила став да се ванбрачни друг искључује из круга трећих особа. Тако испаде да је брачни друг због тога што је закључио брак са одређеном особом — осигураником, у слабијем положају од ванбрачног друга који живи само у заједници са осигураником. Овдје треба напоменути и напоре законодавства да заштите што више је могуће особност брачног друга у брачној заједници.

Тако је према одредби 100. члана Кривичног закона СР Словеније силовање брачне или ванбрачне жене кривично дјело и у последици тога може постојати и одштетни захтјев према брачном другу. Породични прописи теже ка очувању појединих права брачних другова. Узевши све то несхватљиво је, да осигурање тежи управо супротним тенденцијама покушавајући различито третирати чланове породице само због чињенице што се налазе у браку односно у породици.

С друге стране, треба указати и на чињеницу да је циљ обавезног осигурања у саобраћају у ствари организирати заштиту жртвама у саобраћају без обзира на њихов статус. Овај циљ увођењем сродничке клаузуле у ствари је само дјеломично реализиран јер велики круг оштећених особа искључује се из ове друштвено организоване заштите. Овакво ограничавање заштите само на један круг особа вјеројатно није у складу са принципима социјалистичког морала и основним начелима друштвеног уређења. Ако проматрамо проблем заштите жртава и са аспекта осигураника који плаћа премију за осигурање од одговорности, онда нам је сасвим јасно да он жели или би барем желио нудити заштиту прије свега својим члановима породице а не непознатим особама. Сродничком клаузулом, међутим, он у ствари, штити само себе и своју имовину пред одштетним захтјевом трећих особа гарантирајући им путем осигурања накнаду штете. Ако би поједине осигуранике и покушали питати да ли се више боје одштетних захтјева непознатих особа или више желе организирати заштиту за своју породицу вјеројатно би већи број људи желио прије свега нудити организирану заштиту својој породици. Одштетни захтјеви трећих особа ипак само дјеломично угрожавају имовину осигураника с обзиром на постојање прописа о ограничењу извршења ради намирења одштетних захтјева (једна трећина особног дохотка и ограничења у погледу имовине на којој се не проводи пленидба). Отуда у свакодневном животу и огорчења осигураника када заједница осигурања накнади сву материјалну и иматеријалу штету ауто-стоперу који је био озлијеђен заједно са члановима породице осигураника у саобраћајној несрећи, док породица осигураника не добива ништа.

На крају би требало споменути још једну чињеницу за разматрање питања сродничке клаузуле. Закон о обвезним односима у чл. 939. у бити полази од заштите породице јер забрањује прелаз осигураникових права према одговорном лицу на осигуравача (суброгација) ако је реч о штетнику који је члан породице осигураника. То значи, да законодавац у области осигурања породицу третира *in in infavore*. Поставља се питање зашто осигуратељи ову исту породицу у области осигурања од одговорности третирају друкчије.

Б. ТРАЖЕЊЕ НОВИХ РЈЕШЕЊА

С обзиром на указана спорна питања произлази да је нужно у вези са постојањем сродничке клаузуле потражити нова

рјешења измијеном законских прописа у оним републикама и покрајинама гдје ти законски прописи постоје и измијеном увјета осигурања. Приједлог, да се укине сродствена клаузула у тој области изазват ће отпоре осигуратеља с обзиром на релативно велику аутономију осигуратеља у стварању увјета осигурања који данас не подлијеже посебној друштвеној контроли³⁵). Судска контрола је недостатна јер се врши у оквиру судске контроле уговорних односа с обзиром да увјети осигурања нису опћи акти према становишту уставних судова. Увјети осигурања стварају се у стручним службама, а доносе их органи управљања заједница осигурања односно заједница ризика без шире јавне расправе и без управне превентивне контроле с обзиром да нико не даје сугласност на увјете осигурања.

Није нам познато да ли је против републичких одн. покрајинских закона био покренут поступак пред уставним судом због оцјене уставности законских одредаба о искључењу блиских сродника из осигурања. Овакав поступак био би врло интересантан. Није искључена могућност да би уставни суд оцјенио прописе републичких и покрајинских закона о сродничкој клаузули неуставним.

С обзиром на овакву аутономију осигуратеља у стварању права и обавеза из уговора о осигурању можда би требало иницирати размишљање о стварању посебног друштвеног органа који би изван области осигурања вршио одређену контролу увјета осигурања као што је то предвиђено у оквиру судске и уставносудске контроле самоуправних опћих аката.

Уочавајући потребу нудити осигуравајућу заштиту и блиским сродницима за штете проузроковане у саобраћају као и прихватајући спорност сродничке клаузуле, неке заједнице осигурања покушале су увести ново осигурање односно омогућити осигураницима да доплатом премије искључе сродничку клаузулу из уговора о осигурању од одговорности.³⁶) Код заједнице осигурања *Триглав* сл. 1. 1981. год. на притисак осигураника у органима управљања уведено је ново осигурање АО плус као додатно осигурање уз обавезно осигурање од одговорности у саобраћају којим се осигурава заштита самом во-

³⁵) У обавезном осигурању у саобраћају потребна је посебна друштвена контрола код уговарања права и обавеза из уговора о тој врсти осигурања с обзиром да осигураници не улазе у уговорни однос слободно, а још мање могу утјецати на његов садржај. Аутономија осигуратеља да доносе увјете осигурања без посебне друштвене контроле овдје може бити предмет дискусије.

³⁶) Поставља се правно питање да ли је могуће опћим увјетима додатно осигурати одштетне захтјеве који су законом искључени. У социјалистичкој републици Словенији гдје нема закона који би посебно одређивао статус брачног друга и блиских сродника власника моторног возила ово питање се не поставља. Међутим у социјалистичкој републици Србији гдје је законом предвиђено искључење одштетног захтјева брачног друга и блиских сродника, поставља се питање да ли је могуће то искључити уплатом посебне премије и проширењем осигурања на споменуто законско искључење.

зачу и његовим блиским сродницима уколико претрпе особну штету. Ради се у једној комбинацији особног осигурања (незгоде) и осигурања од одговорности. Максимална граница обавезе осигуратеља да накнађује штету је једнака суми осигурања из обавезног осигурања од одговорности што износи 2,500.000 динара уз франшизу од 7.000 динара, која се не примјењује уколико је наступила смрт блиског сродника. Ово осигурање због комбинација различитих елемената из области особених осигурања и области осигурања накнаде штете има одређени ступањ замршености и због тога доживљава критику у стручној литератури, а у пракси осигураници у то осигурање немају много повјерења. Чини нам се да је заједница осигурања Дунав нашла једноставније рјешење омогућавајући осигураницима да уз доплату премије прошире осигуравајуће покриће и за одштетне захтјеве особа које се не сматрају трећим особама. Ово проширење осигурања односи се само на материјалне и нематеријалне штете које су настале због повреде или смрти особа. Из проширења изузети су случајеви штета настале под дјеловањем алкохола, дрога или других наркотика односно када је осигураник омогућио да возилом управља особа која нема возачке дозволе и друго.

Остале заједнице осигурања припремају се, да уведу ново осигурање којим се осигуравају блиски сродници односно да прошире осигуравајуће покриће искључивањем сродничке клаузуле из осигурања уз доплату додатне премије. У Европи ова клаузула полако нестаје из осигурања од одговорности у саобраћају.³⁷⁾

Без сумње треба похвалити напоре заједница осигурања да траже нова рјешења у циљу пружања заштите блиским сродницима у случају штете у саобраћају али истовремено треба нагласити да је овакав поступак осигуратеља признање спорности односно неоснованости сродничке клаузуле а и начин да се изван уобичајених поступака и критерија повећавају премије које су под друштвеном контролом. За споменуто додатно осигурање заједница Триглав, заједница Дунав траже додатну премију у износу од 20% од премије која се уплаћује за осигурање од одговорности. Осигуратељи нису наступили у јавности са тачним израчунима којима би доказивали оправданост таквог високог постотка додатне премије. Према прорачунима који су извршени у Њемачкој, искључење сродничке клаузуле може да има за последицу повећавање премије највише од 3 до 5%. Јасно је, да искључивањем сродничке клаузуле осигурања проширује се круг особа које имају право на накнаду

³⁷⁾ У Швицарској су дјеловање сродствене клаузуле у обавезном осигурању моторних возила од одговорности ограничили само на имовинску штету од 1. 1. 1976. године. Ово ограничење је тражило повишење премија у износу од 6%. Види детаљније Attila Fenyves, Angehörigenklausele im Interessenwiderstreit, Die Versicherungsrundschau br. 11/12, стр. 373.

штете из осигурања те је ради тога потребно повећати и премије.³⁸⁾ Међутим повећање премије од 20% ипак изазива сумњу у оправданост такве додатне премије у споменутој висини. И ово доказује да постоји у области осигурања велика аутономност осигуратеља коју би требало преиспитати с обзиром да се ради о великом броју осигураника који су на основу закона дужни закључити осигурање од одговорности. Већа контрола у области осигурања која би се специјално односила на однос између осигуратеља и осигураника нужна је и у циљу тенденције заштите потрошача, јер осигураници иако чланови заједница осигурања у ствари наступају у области осигурања од одговорности као потрошачи услуга осигуратеља.

Закључујући ово разматрање сматрамо да би било потребно у циљу искључења сродствене клаузуле из области осигурања од одговорности уопће, а посебно из области обавезног осигурања у саобраћају, покренути иницијативу за измијену републичких и покрајинских законских прописа и друштвеном акцијом у органима управљања заједница осигурања предложити најадекватнија рјешења како осигурати заштиту и блиским сродницима власника моторног возила одн. возача. У том погледу би удружење осигуравајућих организација *Југославије* могло да покрене иницијативу како би се ова питања јединствено ријешила на цјелокупном подручју Југославије. У сваком случају оваква разноликост законодавних рјешења и практичних рјешења у појединим републикама и покрајинама не може да буде прихваћена без друштвене критике с обзиром да је наше друштво увело обавезно осигурање у саобраћају, прије свега, као организовани систем пружања заштите жртвама у саобраћају. У тражењу одговора како укључити у осигуравајуће покриће и блиске сроднике, требало би ограничити могућност блиских сродника да траже накнаду само штете у вези са повредом или смрти блиског сродника. С тим у вези могло би се и повести рачуна о могућности увођења строжијих доказних поступака у погледу настанка штете како би се спријечила евентуална могућност пријава и злоупотреба.³⁹⁾ Питање повећавања премија требало би систематски проучити и стварно повећати премију према процјенама штета која могу настати проширењем овог осигурања. Садашњу могућност

³⁸⁾ Према истраживањима њемачког Удружења осигуратеља одговорности незгоде и осигурање моторних возила (HUK-Verband) из Хамбурга произилази, да би се искључењем сродничке клаузуле повећао број одштетних захтјева за 7,3%. Податак је цитиран према допису HUK-Verbanda од 19. јануара 1976. год. савезном надзорном управном органу у вези са предлогом, да се дозволи искључење сродничке клаузуле из увјета из обавезног осигурања у саобраћају.

³⁹⁾ Треба упозорити да код примјене сродничке клаузуле осигуратељи не праве разлике између случајева у којима је на страни осигураника постојала намјера за проузроковање штете, груба непажња, обична непажња или случај као што се не обазире на околности које су могле бити присутне и на страни оштећених особа. Види Марија Вучковић, *ibidem*, стр.55.

простовољног закључивања додатног осигурања односно укључивања проширења осигуравајућег покрића треба сматрати као привремено рјешење, док се питање искључења сродствене клаузуле из области обавезног осигурања не уреди јединствено на цјелокупном подручју Југославије. Судска пракса би морала у рјешавању појединих случајева бити одлучнија у критичним оцјенама основаности сродничке клаузуле у републичким и покрајинским прописима, а посебно у увјетима осигурања.⁴⁰⁾ У вези с тим можда није на одмет иницирање приједлога да се преиспита став Савјетовања судаца грађанског одјељења Врховног суда Југославије и судаца представника грађанских одјељења републичких и покрајинских врховних судаца из 1971. год. с обзиром на измијењену законску основу и измијењене друштвено-економске односе послје доношења Устава и Закона о удруженом раду и Закона о обавезним односима као и доношења појединих закона у републикама и покрајинама из области осигурања.

Сматрамо, да би дискусије које трају у нашој теорији и пракси већ више од 15 година, требало ипак, завршити у корист осигураника и жртава саобраћајних несрећа без обзира на њихов породични статус.

SUMMARY

THE RELATIVES CLAUSE IN THE INSURANCE AGAINST LIABILITY

In his discussion, the author attempts to draw attention to the problem of the relatives clause in insurance with a particular review of the insurance against liability. We do not encounter the mentioned clauses in the Law on the Basis of the System of Insurance of Property and Persons from 1976, but they are to be found in all of the republican and provincial Laws on Insurance with the exception of the Socialist Republic of Slovenia, which does not have such a law yet. The relatives clause is to be found in all of the Conditions of Insurance of our insurance enterprises bearing in mind that the circle of people exempt from the right to claim indemnity under the insurance, according to the relatives clause. In some conditions, it is necessary that besides kinship, there is also an economic community with the insured.

Drawing attention to the viewpoints of the practice of the court with regard to the relatives clause, the author asserts that court practice is not unanimous in this matter of the circle of people who, under the relatives clause, are exempt from the right to indemnification. Special attention is devoted to the most recent verdict of the High Court in Celje, which did

⁴⁰⁾ Клаузуле о искључењу морају бити јасно изражене тиме да се садржај клаузуле мора тумачити са гледишта функције која јој је намјењена (финални принцип) односно циљ с којим се реализира садржај клаузуле (*ratio legis*). О тумачењу клаузуле о искључењу види детаљније Шиме Ивањко, Клаузуле о искључењу ризика, Привреда и право бр. 11/78, стр. 43.

not recognize the relatives clause in the Conditions of Insurance since it is not in accordance with the principles of our social order, penal regulations and the moral code of our socialist self-government society. In an elaborated discussion on the viewpoints, theory and practice pertaining to the relatives clause, it was especially emphasised that the theory of insurance expressly draws attention to the unfoundedness of the relatives clause in the compulsory insurance against liability in traffic.

Ending his thoughts aimed at the evolving of new solutions in this matter, the author proposes that the relatives clause be exempt from the republican and provincial legal regulations as well as from the conditions of insurance. Meanwhile, the idea of some communities of insurance to make available the insurance of close relatives either in the form of special insurance or by payment of additional premium on the basic insurance against liability should be welcomed.

RÉSUMÉ

LA CLAUSE DE PARENTÉ DANS L'ASSURANCE CONTRE LA RESPONSABILITÉ

Dans son étude l'auteur a essayé d'attirer l'attention sur le problème de la clause de parenté dans l'assurance sous l'aspect particulier de l'assurance contre la responsabilité. On ne trouve pas les clauses mentionnées dans la Loi relative aux fondements du système de l'assurance des biens et des personnes de 1976, mais elles se trouvent dans toutes les lois des républiques fédérées et des provinces autonomes dans le domaine de l'assurance, excepté dans la République Socialiste de Slovénie qui n'a pas encore adoptée une telle loi. La clause de parenté se trouve dans toutes les conditions de l'assurance de nos assureurs de sorte que n'est pas toujours déterminé de la même le cercle de personnes qui n'a pas droit d'après la clause de parenté à la compensation de l'assurance. Dans certaines conditions il est nécessaire qu'à part le lien de parenté existe de même la communauté économique avec l'assuré.

En signalant les positions prises dans la pratique judiciaire l'auteur constate que la pratique judiciaire n'est pas uniforme en ce qui concerne le cercle des personnes qui en vertu de la clause de parenté sont exclues du droit à la compensation de l'assurance. L'attention est attirée en particulier sur le jugement le plus récent prononcé par la Haute Cour de Celje qui ne reconnaît pas la clause de parenté dans les conditions de l'assurance eu égard qu'elle n'est pas en conformité avec les principes de notre organisation sociale par les prescriptions obligatoires et la morale de la société autogestionnaire socialiste. Dans un examen plus large des positions prises dans la théorie et dans la pratique en ce qui concerne la clause de parenté, le fait est tout particulièrement accentué que la théorie dans le domaine de l'assurance met en relief expressément le manque de fondement de la clause de parenté dans l'assurance obligatoire contre la responsabilité dans le transport.

En terminant ses méditations ayant pour but de trouver de nouvelles solutions l'auteur a proposé d'éliminer la clause de parenté des prescriptions légales des républiques fédérées et des provinces autonomes ainsi que d'éliminer la clause de parenté des conditions de l'assurance. Dans l'entretemps il faut rendre hommage à l'idée de certaines communautés d'assurance qui donne la possibilité d'assurer les proches parents soit sous forme d'assurance spéciale soit par le paiement supplémentaire de la prime, à l'assurance fondamentale contre la responsabilité.